УДК 351.84+177.72

Матяж С.В.

ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕЦЕНАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Стаття присвячена висвітленню досвіду регулювання та стимулювання меценатської діяльності з боку держави в зарубіжних країнах.

Ключові слова: *меценатство, державне регулювання, благодійництво, допомога, соціальна відповідальність, фонд, культурні досягнення, досвід.*

Статья посвящена освещению опыта регуляции и стимулирования меценатской деятельности со стороны государства в зарубежных странах.

Ключевые слова: *меценатство, государственное регулирование, благотворительство, помощь, социальная ответственность, фонд, культурные достижения, опыт.*

The article deals with the experience of regulation and stimulation of sponsorship of state in foreign countries.

Key words: *sponsorship, government regulation, charity, assistance, social responsibility, fund, cultural achievements, experience.*

На сьогодні меценатство є важливим джерелом недержавної підтримки соціально-культурного розвитку держави, оскільки, як свідчить світова практика, державного фінансування в багатьох випадках недостатньо для збереження та розвитку національного культурного надбання. Оцінюючи досвід управлінських процесів в Україні, можна стверджувати, що державне регулювання розвитком благодійності та меценатства є неупорядкованим та непослідовним, що в свою чергу призводить до затяжної духовно-економічної кризи. Актуальність теми полягає в тому, що вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері регулювання меценатської діяльності є важливим елементом під час становлення феномена меценатства в нашій державі.

Мета статті – з'ясування сутності державного регулювання меценатства в зарубіжних країнах.

Що стосується наукових робіт з даної теми, то дослідженням цього питання займалися такі науковці як О. Свердлова, О. Сиротин, І. Смоляк, Н. Іванова та ін. Але все-таки можна відмітити, що проблема регулювання меценатської діяльності з боку держави залишається все ще не вивченою до кінця. Тому автор поставив перед собою завдання дослідити процес державного регулювання діяльності меценатів та благодійників за кордоном.

Проблема фінансування меценатської діяльності, яка вельми гостро стоїть в Україні, тривалий час вивчається вітчизняними науковцями на прикладі країн з давніми традиціями в цій справі. Нині в іноземних державах існують моделі співробітництва з приватним капіталом у соціальній, культурологічній, науково-освітній та інших сферах суспільного життя. Серед них можна виділити такі: – держава як лідер; приватний капітал як лідер; партнерство та функціональний розподіл праці між державою і капіталом. У соціальній практиці вони, звичайно, співіснують з домінантою однієї з них. Перша модель превалює у Франції та Італії, друга – в Сполучених Штатах Америки, третя – у Федеративній Республіці Німеччина. Щоправда, останнім часом відбувається поступовий перехід саме до третьої моделі, що, очевидно, стане домінуючою в західних країнах. Разом з тим створюються й організації, що сприяють розвитку благодійництва та меценатства. Так, у 1967 році в США було створено Комерційний комітет у справах мистецтв; у 1974 році в Канаді – Рада по бізнесу і мистецтву (до речі, за її пропозицією компанії повинні регулярно відраховувати для цієї мети 0,24 % своїх прибутків); у 1976 році в Англії – Асоціація комерційного фінансування мистецтва; в 1980 році у Франції – Асоціація з розвитку промислового і комерційного меценатства [6, с. 57].

Прикладом добродійництва й меценатства в Європі першої половини XX ст. може служити

діяльність Д.М. Кейнса, економіста і математика. Його іменем науковці назвали цілий етап капіталістичної еволюції західних держав – «кейнсіанська революція» (30-50-ті роки XX ст.). Кейнсові вдалося донести до суспільної свідомості тезу про «утилітарну цінність» (практичну цінність) благодійності як для благодійника, так і для всього суспільства, яке завдяки благодійній допомозі одержує реабілітованих повноцінних громадян. Ідея «практичної цінності» сприяла залученню до благодійницької діяльності капіталів відомих промислових і фінансових династій. Завдяки Кейнсу меценатство та благодійність входить до числа найважливіших рис іміджу більшості компаній і фірм Європи. Крім того, благодійну діяльність міських корпорацій західних держав можна порівняти з діяльністю братств в Україні XVI-XVII ст., однак, якщо перші займаються залученням капіталів для поліпшення умов життя бідних прошарків, то основною метою братств була просвітницька діяльність на добровільних засадах. І в першому, і в другому випадку можемо говорити про прагнення поліпшити соціальний статус певних верств населення. У сучасному світі функцію «братств» стали виконувати підприємці, участь яких у вирішенні соціальних проблем не тільки очікувана, але й необхідна.

Почуття соціальної відповідальності, бажання допомогти іншим виникло в американців задовго до появи США. Перший зафіксований в історичних хроніках збір коштів був здійснений у Гарварді в 1643 р. З тих часів по всій Америці постійно збирають кошти на різноманітні благодійні цілі. Додатковим стимулом меценатства, особливо серед забезпечених людей, посприяло введення президентом Авраамом Лінкольном списання пожертвувань з податку. Але тоді це був лише короткочасний захід, постійним він став лише в XX столітті.

Існує декілька причин активного поширення добродійництва серед американців. По-перше, освоєння європейцями нових земель у важких умовах без допомоги товариша або сусіда було нездійсненним. По-друге, американці досить забезпечені і можуть собі дозволити бути щедрими. Основу сучасного американського меценатства заклав Ендрю Карнегі, який у своєму ессе 1889 року під назвою «Евангеліє від багатства» виклав принципово нову ідею: замість того, щоб залишати накопичене багатство своїм нащадкам, потрібно ще при житті створити власний благодійний фонд. Він вважав, що забезпечені люди повинні протягом життя встигнути витратити свої гроші і померти бідними, оскільки помирати багатим це соромно. До порад Карнегі прислухався Джон Рокфеллер, який у 1891 році заснував гігантський благодійний фонд. Після Першої світової війни для підтримки економічного зростання Конгрес США прийняв закон про податкові послаблення для меценатів, які виділяють кошти на благодійні цілі. В 1921 році пожертвування в США склали 1 мільярд 700 мільйонів долларів. Добродійництво настільки глибоко вкоренилося в американській свідомості, що тепер існує біля мільйону благодійних організацій, звільнених від податків. Найбільшу частину пожертвувань – 35 % – отримують релігійні організації, на другому місці – університети, коледжі, приватні школи – 14 % і т.д [5, с. 2]. Державна система США нагороджує тих, хто займається меценатством і робить добродійництво економічно вигідним. Крім того, іммігранти, які приїжджають в Америку із країн, де меценатство не розвинене, швидко засвоюють спосіб життя і активно беруть участь у процесі благодійності. В Німеччині визнають, що американці віддають на благодійні цілі в 7 разів більше, ніж німці. Основний мотив інтересу до меценатства в США – можливість зменшити податки на суму пожертвувань. Протягом останніх 40 років обсяг щорічних пожертвувань сягає двох відсотків від валового національного продукту країни. В 1990 р. громадяни США перерахували на благодійництво 111,5 млрд. дол., у 1996 р. – 151 млрд. дол. [7, с. 7]. Але не всі охочі, які перераховують гроші на користь нужденних, можуть потрапити до касти добродійників. Наприклад, авторитетний благодійний фонд Рокфеллера, який проводить освітні курси для меценатів (де їх вчать робити ефективні пожертвування), здійснює ретельний відбір абітурієнтів. При цьому кожен студент здійснює оплату за навчання.

У Казахстані, наприклад, створена Державна комісія, яка проектує в 2007 році прийняття Законів «Про соціальну роботу», «Про спонсорство і меценатство», «Про внесення змін і доповнень до Кодексу РК «Про податки» в наданні пільг при здійсненні благодійної діяльності і змін оподаткування некомерційного сектору.

З метою забезпечення розвитку і підтримки благодійної діяльності в республіці Татарстан, здійснення взаємодії між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, юридичними об’єднаннями, благодійними організаціями, громадськими об’єднаннями, юридичними і фізичними особами прийнято Указ Президента Республіки Татарстан у 2006 році «Про Республіканську раду з питань благодійної діяльності». Так, утворено Республіканську раду з питань благодійної діяльності і затверджено її склад. Кабінет Міністрів Республіки Татарстан повинен забезпечити виконання рішення Республіканської ради з питань благодійної діяльності. Цим Указом запропоновано головам муніципальних районів і міських округів Республіки Татарстан, органам місцевого самоуправління активно сприяти реалізації прав громадян і юридичних осіб у сфері здійснення благодійної діяльності, а також забезпечити виконання рішень Республіканської ради на території відповідного муніципального утворення. В положенні Ради перелічено основні завдання її діяльності, серед яких доцільно виокремити – забезпечення взаємодії державних органів республіки Татарстан, органів місцевого самоуправління, комер-

ційних і некомерційних організацій з питань реалізації окремих перспективних соціальних проектів у сфері благодійництва, які схвалить Рада. 16 жовтня 2006 року Президент Татарстану М. Шаймієв на форумі «Суспільство – влада – бізнес: об'єднання зусиль у розвитку благодійної діяльності», оголосив 2007 рік роком благодійності. «Назріла потреба в суспільстві, з'явилось багато людей, які роблять добро. Вони не потребують, щоб про це оголошували засоби масової інформації, тому що в першу чергу благодійність потрібна їм самим, так як породжує всередині і душевні, і радісні почуття», – підкреслив М. Шаймієв [6, с. 55].

Меценатство як соціальне явище в Росії помітно відрізнялося від західноєвропейського. На формування його специфічних рис істотно вплинула панівна ідеологія російського абсолютизму, що базувалася на необмеженому праві карати й милувати. На відміну від Західної Європи, в Росії не відбулось моральної реабілітації багатства, що позначилось на мотивації благодійництва та генезі благодійницької ментальності різних соціальних верств, зокрема, підприємців, промисловців та купців. Благодійна діяльність у Росії, на відміну від західноєвропейських країн, де з XVII ст. існувало її законодавче забезпечення, базувалася лише на морально-етичних засадах. Між соціальними верствами російських і західноєвропейських підприємців, як засвідчило дослідження, існували суттєві відмінності. Російське купецтво вийшло на авансцену суспільного життя значно пізніше, ніж західноєвропейське (лише у другій половині XIX ст.) і не посіло в суспільстві позицій, що їх західноєвропейські підприємці вибороли ще в добу Відродження, потіснивши аристократію. Крім того, підприємницька верства Росії мала, на відміну від західноєвропейської, соціальну природу, формуючись переважно не з міських громадян, а з селян, які дістали волю внаслідок відміни кріпацтва. На сьогодні, вирішуючи проблему оптимізації меценатської діяльності в соціально-культурній сфері, російські теоретики найчастіше апелюють до національної благодійницької ментальності й потужної російської традиції підприємницького благодійництва й меценатства, що сформувалася в другій половині XIX ст. Відсутністю аналогічних ментальних передумов пояснюється і незадовільний стан у сфері благодійності й меценатства в сучасній Росії. Соціальна й ментальна база сучасного російського підприємництва суттєво відрізняється від традиційної. Кадри сучасного російського бізнесу формуються із людей, які мають досвід роботи в бухгалтеріях, сферах торгівлі, обслуговування, різного роду авантюристів тощо. Як наслідок, поряд із філантропічною риторикою, в російській науковій літературі та ЗМІ поширюються приземлені мотиви благодійної діяльності, такі як престижність, комерційний розрахунок.

Характерно, що в останнє десятиліття, особливо в країнах Європи, почали створюватися державні та державно-громадські фонди, що фінансуються за рахунок бюджету та внесків меценатів. У Західній Європі та США близько третини соціальних програм здійснюється приватними добродійними фондами, що акумулюють значні кошти жертувальників і меценатів. За статистикою, в США зареєстровано близько 40 тисяч подібних організацій, в Європі їх кількість коливається від 80 до 100 тисяч [6, с. 55]. Річні бюджети таких фондів, звичайно, відрізняються: від десятків тисяч до сотень мільйонів доларів. Виходячи з джерел фінансування, благодійні фонди поділяються на асоційовані (корпоративні) фонди, найбільш поширені, які створюються і фінансуються певною комерційною структурою, державні (міждержавні) фонди (донорські організації), які створюються і фінансуються урядом однієї або декількох країн; незалежні (приватні) фонди, які створюються і фінансуються приватною особою або групою осіб, як правило, пов'язаних родинними зв'язками

Важливою причиною широкого поширення у всьому світі благодійних фондів, насамперед корпоративних, виступають пільги з оподаткування. Законодавство багатьох країн допускає використання частки прибутку комерційних структур на добродійні цілі замість сплати відповідних податків. Аргументи з позиції уряду досить очевидні: благодійні фонди виділяють кошти на фінансування соціальних програм і проектів, тобто частково беруть на себе виконання функцій державних органів: надання допомоги інвалідам, малозабезпеченим, робота з дітьми і молоддю, освіта громадян. Американський фінансист Джордж Сорос відомий практично всьому світу не результатами своєї комерційної діяльності, а завдяки створеній ним мережі благодійних фондів, яка представлена в Україні Міжнародним Фондом «Відродження» і рядом інших добродійних структур. Також у 1993 р. створений Німецький національний фонд, що працює під патронажем Федерального Президента. Його завдання – сприяти зближенню громадян об'єднаної Німеччини «наведенню мостів» між Сходом та Заходом, презентації культурних досягнень німців у світі та присудження премій за видатні наукові та культурні досягнення.

Державні збори Угорщини створили Національний культурний фонд, що перебуває під патронажем Міністерства культури і освіти. Своєрідною є форма його фінансування. Надходять кошти з внесків до бюджету господарських організацій після реалізації товарів та послуг (тут є кілька варіантів відрахувань: від 1 % з прибутку від реалізації книжок і періодичних видань до 20 %), відрахування від участі в програмах міжнародного співробітництва. Сюди ж вливається і частина доходів від реалізації державної власності, добровільні внески фізичних та юридичних осіб.

Процес формування філантропічних відносин далеко неоднозначний, і в ньому наявні різноманітні мотивації. Підприємці, як правило,

намагаються отримати особисті додаткові шанси, як підняття престижу фірми, своєї репутації. Проте і безкорисливе бажання принести соціальну користь оточенню також відіграє свою роль. На сьогодні значна кількість населення підтримує думку про те, що не повинен нехтувати суспільними проблемами, якщо хоче мати підтримку з боку соціуму. Тому «цивілізовані підприємці» намагаються знайти компроміс між збільшенням прибутку особистих доходів і необхідністю задоволення потреб інших людей.

У законодавстві більшості розвинутих країн передбачено, що сума благодійних внесків вираховується з прибутку благодійника – платника податку ще до того, як цей прибуток потрапляє у сферу прибуткового контролю. В США, наприклад, меценатська діяльність взагалі не обкладається податком. Тому цифра відрахувань на благодійність у США кожен рік дуже велика: тільки за 1999 рік у країні була пожертвувана сума біля 200 млрд. доларів, і 75,6 % цієї суми – внески приватних осіб. У Франції в 2003 році розроблена податкова система, що передбачає зменшення на 60 % податків підприємств у випадку надання ними меценатської допомоги. В Італії індивідуальні благодійні внески можна надавати лише урядовим і тим приватним організаціям, що користуються довірою уряду, на проведення виставок, придбання та реставрацію художніх цінностей. Греція дозволяє відраховувати на меценатство 30 %, Німеччина – 33,2 % [2, с. 89]. У Канаді поширене моральне заохочення меценатів. Наприклад, в Оттаві у дворі однієї із шкіл можна побачити три гранітні колони: на першій з них значиться назва фірми, яка пожертвувала школі біля 1 млн. доларів, на другій – назви організацій, що виділили десятки тисяч доларів, на третій – висічені прізвища приватних підприємців. У Швеції кожен рік проводиться церемонія «Меценат року».

Досвід зарубіжних країн засвідчив, що залучення приватного капіталу до благодійного фінансування культурно-мистецької сфери не є стихійним процесом, а регулюється державною політикою, що спирається на системні наукові дослідження проблеми благодійності. Законодавство зарубіжних країн на практиці демонструє свою ефективність, оскільки передбачає наступне: сума благодійних внесків вираховується з прибутку благодійника – платника податку ще до того, як цей прибуток потрапляє у сферу прибуткового контролю.

Враховуючи позитивний характер цього досвіду, Україна повинна виробити вітчизняні засади благодійництва та благодійної діяльності, що знайде законодавче закріплення на державному рівні.

Таким чином, аналіз практики державного регулювання діяльності меценатів у зарубіжних країнах сприятиме успішному становленню явища меценатства в нашій державі, а вивчення і творче використання досвіду сприятиме розвиткові благодійності та меценатства в Україні, її спрямуванню у русло цивілізованих країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Благотворители и меценаты прошлого и настоящего: Словарь-справочник от А до Я / Авт.-сост. М.Л. Макаевская. – М.: Дело и Сервис, 2003. – 254 с.
2. Венгловский А. Дары свыше // Бизнес. – 2005. – № 43. – С. 86-90.
3. Иванова Н.П. Генезис благотворительности в России // Вестник психосоциальной и коррекционной реабилитационной работы. – 2000. – № 2. – С. 75-83.
4. Свердлова А.Л. Меценатство в России как социальное явление // СОЦИС. – 1999. – № 7. – С. 134-137.
5. Сиротин А. Меценатство в США // Чайка. – 2005. – № 2. – С. 2.
6. Смоляк І. Благодійництво вдома і за рубежем // Політика і час. – 1996. – № 9. – С. 54-57.
7. Юрченко О. Податок на милостиню // Вісник податкової служби України. – 2006. – № 19. – С. 4-7.

Рецензенти: Багмет М.О. – доктор історичних наук, професор;
Лісовський В.М. – кандидат політичних наук, доцент.

© Матяж С.В., 2007

Надійшла до редколегії 05.11.2007 р.